

ZADARSKI KNEZ PETRONJA I NJEGOVA KĆI STANA

UDK 930.2 (497.5) "653"

Primljeno/Received: 1999. 10. 25.

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Ivo Babić

HR-21000 Split

Sveučilište u Splitu

Skica iz XVIII. stoljeća donosi opis nestalog mozaika iz XII. stoljeća što se nalazio u glavnoj apsidi crkve samostana sv. Krševana u Zadru. Natpis, poznat već ranije, spominje značajne ličnosti iz XII. st. : nadbiskupa, Petronju - zadarskog kneza i princepsa Dalmacije i njegovu kćer Stanu. Iznosi se pretpostavka da su ovi uglednici u srodstvu s obitelji Madijevaca.

Ključne riječi: Zadar, samostan sv. Krševana, mozaik, knez Petronja, Stana, obitelj Madijevaca

U arhivu trogirске obitelji Ivčević sačuvan je rukopis iz XVIII. stoljeća pod naslovom *Martyria Sti: Grisogoni, et. S: S: taru Agapis, Chionie et Irenis et Translitiones Ejusdem Sti. Grisogoni, et Ste. Anastasie Vid. et M:*¹ (Tomić 1997: 336; Perić 1078). Na prvoj stranici rukopisa čita se zabilješka da se radi o prijepisu teksta koji se nalazi u drugoj kutiji arhiva samostana sv. Krševana. Na predzadnjoj stranici rukopisa koja je dvostrukog formata, nalazi se skica s bilješkama što se odnose na mozaik koji se nekoć nalazio u apsidi samostanske crkve sv. Krševana u Zadru. Na zadnjoj je stranici pak prijepis poznatog natpisa iz 1298. godine s vrata crkve sv. Krševana koji spominje zidanje gradskih bedema (Bianchi 1877: 300; Iveković 1931: 302,358, bilj. 93; Klaić-Petricioli 1976: 287, bilj. 133). O mozaiku iz Sv. Krševana, uništenom 1791. godine, znalo se prema rukopisu iz XVIII. stoljeća (tzv. rukopis Fillipi) koji je koristio F. Bianchi u svojoj knjizi o zadarskim crkvenim starinama (Bianchi 1877: 302-303; Brunelli: 350-351; Iveković

1931: 21; Delonga 1996: 24; Fisković 1994: 201-216). Rukopis iz arhiva obitelji Ivčević donosi gotovo identične podatke. Rukopis Fillipi u međuvremenu je zagubljen.² (Morović 1952: 4; Granić 1990: 26, bilj. 4; Novak 1959: 8).

Zabilješke iz Ivčevićevog rukopisa koje se odnose na mozaik iz sv. Krševana, pisane na talijanskom jeziku, ne donose bitno nove podatke od onih do sada poznatih.

Prva zabilješka na gornjem rubu skice odnosi se na okolnosti i povod nastanka ovog zapisa. Iako autor govori u prvom licu, ne spominje svoje ime. Prepričavamo prvu zabilješku: godine 1771. , krajem mjeseca kolovoza, zabilježio sam, piše nepotpisani autor, natpis nad lukom kapele glavnog oltara sv. Krševana u Zadru i to povodom boravka u Zadru milorda, engleskog biskupa, koji se smjestio u kući gospodina doktora Antonija Danielija; otputovao je 2. rujna za Istru i Veneciju i to u društvu s generalom Patixonom. Engleski biskup bio je vjerojatno učena osoba koja se zanimala za starine. Ugostio ga je, kako saznajemo iz bilješke, Antonio Danieli Tommasoni,

¹ Arhiv je zaslugom dr. Radoslava Tomića 1998. g. otkupio Historijski arhiv u Splitu. Dva člana obitelji Ivčević tijekom XIX. stoljeća i početkom XX. stoljeća svojim službama su vezani uz Zadar. Mate, inače svećenik, bio je dugogodišnji ravnatelj gimnazije u Zadru; Vicko je pak bio poslanik u Dalmatinskom saboru u Zadru.

² H. Morović smatra da je autor ovog rukopisa zadarski bilježnik Ivan Sorari (Morović 1952). M. Granić 1990.: 36., bilj. 4. spominje kroničara Marchia Sorari (+ 1799). U Zadru se inače u XVIII. stoljeću starim rukopisima bavio i Dominik Bersić, usp. Novak 1959.: 8.

poznati zadarski ljubitelj starina, u čijem su posjedu bile statue s likovima careva pronađene u Ninu (Kolega 1989:159). Pratlja generala, osim počasti i ugodnog druženja, mogla je biskupu pružiti i osjećaj sigurnosti za vrijeme njegova boravka u Dalmaciji.³ Dakle, zabilješka potvrđuje onodobni interes za starine što ipak nije spriječilo uništenje mozaika. Možda je za posjeta učenog engleskog biskupa Dalmacija ostala siromašnija za poneki antikvit.⁴

Zabilješke ispisane vertikalno na lijevoj i desnoj strani spominju kako su i tu, sa strane postojali natpisi izvedeni u mozaiku sa sitnim kockicama koje su otpadale.

Evo natpisa prema skici iz rukopisa iz arhiva Ivčević. Natpisi su bili velikih slova pisani majuskulom, a sam zapis nastoji prenijeti i njihov oblik. Natpisi su pisani u stihovima (Fisković 1994 : 203).⁵ Na prvom luku teče natpis:

**SVM(m)A MAIESTAS TVA C(?)VEIQ(VE) /= caelique
?/POTESTAS
OMNIA GVBERNAS PVGILLO CVNCTA SVSTENTAS**

Natpis bi restituiran u prijevodu glasio:

**VIŠNJE VELIČANSTVO TVOJE I TVOJA MOĆ
(nebeska ?),
SVIM VLADAŠ, SVE ŠAKOM PRIDRŽAVAŠ.**

Ispod ovoga slijedi natpis koji teče po luku apsida:

**ANNO MILLENO CHR(ist)I DECIES QUOQVE DENO
ET DECIES SEXTO TER QVINTO M(en)SEQ(ve)
MAIO
EI(vs)DEM M(en)SIS QV(arto).
. (epis)CO(pvs) METOPOLITAN(v)S
S(anc)TO CRISOGONO QVO GAVDET IADRA
PATRONO
CHR(ist)O REGN/a/NTE Q(vinque ?) SECLA FVIT
De ANTE. . . .**

Natpis bi u prijevodu glasio:

**GODINE KRISTOVE TISUĆU STO
SEDAMDESET PETE, A MJESECA SVIBNJA,
/DANA ČETVRTOGA / ISTOGA MJESECA.
. . . . (biskup) METROPOLITANSKI
SVETOM KRŠEVANU, ČIJU ZAŠTITU ZADAR
UŽIVA,
ZA KRALJEVANJA KRISTOVA, OTPRIJE (pet ?)
STOLJEĆA**

S obzirom na godinu natpis je, nema sumnje, spominjao onodobnog nadbiskupa Lampridija koji je posvetio crkvu sv. Krševana.

Unutar luka je zabilješka o figurama koje su bile prikazane u apsidi: Bogorodica, Spasitelj i sv. Ivan Evanđelist.

Unutar luka, spominje zabilješka, teče još jedan natpis, ali taj je prekriven prašinom.

Slijedi pojas u bazi, u dnu polukalote apsida gdje su bili prikazani u dvanaest odjeljaka apostoli od čijih imena se spominju u sredini Petar i Pavao, a pri kraju na desnoj strani s obzirom na promatrača sv. Šimun i sv. Jakov.

U odjeljku unutar kojeg je bio prikazan sv. Šimun zabilježen je sljedeći natpis:

**hoc opus fieri jussit Stana filia Comitiss Petronie
Iadere et uti (?) . . .**

Natpis je drugačiji od onoga koji donosi F. Bianchi:

**HOC OPVS FIERI IVSSIT STANA FILIA COMITIS
PETRANA JADER(a)E ET D(almatiae) P(roconsulis)**

U Ivčevićevom rukopisu zabilježeno je ime kneza, dakle umjesto *Petrana*, stoji *Petronie* (Petronja). Izgleda da je F. Bianchi koristio drugačiji zapis od onoga iz

³ Robert Adam imao je 1757. godine neprilika zbog snimanja Dioklecijanove palače pa su morali intervenirati general Graham, Škot, zapovjednik mletačkih trupa u Dalmaciji i "veoma učeni Dalmatinac", vojni inženjer, knez Antun Marković, usp. Kečkemet 1993: 232-233.

⁴ U Oxfordu su čuvaju zadarski kodeksi, usp. Novak & Telebaković & Pecarski 1962: 5-60. Te je kodekse u Zadru svojevremeno nabavio Mlečanin M.L. Canonici (1727-1805). U Oxfordu se čuva i Kalendar iz Sv. Krševana koji je već u srednjem vijeku otuđen, usp. Grgić 1968:128. U British Museumu čuvaju se dva pisma zadarskog historičara Šime Ljubavca upućena Ivanu Luciću; usp. V. Novak 1959: 7, bilj. 4. Glave carice Livije i Merkura iz Narone nabavio je arheolog A. Evans u zamjenu za šešir. Usp. J. J. Wilkes 1976: 43. O odnošenju starina iz Dalmacije v. A. Duplanić, L"arheologo" don Bariša Ereš, str. 35, bilj. 43.

⁵ Prema I. Fisković 1994:203 natpis je bio napisan u leoninskim heksametrima. (* *Koristim se prilikom da bih zahvalio akademiku Ivu Petricioliju, mr. Vedrani Delonga, prof. Bratislavu Lučinu i don Slavku Kovačiću koji su mi pomogli u čitanju i prevođenju natpisa.*)

Ivčevićevog rukopisa; možda je korigirao pogreške prepisivača i ujedno dopunjavao praznine u natpisima. Naime, pri prepisivanjima natpisa često proradi i nesvjesna potreba prepisivača za ispravljanjima i nadopunama. Naš rukopis ne bilježi da je ovaj zadarski knez ujedno prokonzul Dalmacije. No po vezniku *et* sasvim je razvidno da je natpis izvorno spominjao ješ jednu službu i čast kneza Petronje. Inače kako je poznato iz isprava, zadarski knez Petronja bio je ujedno i *princeps Dalmatiae*.⁶ (Jakić-Cestarić 1974: 319; Steindorff 1984: 74-75; Margetić 1996: 51)

Dakle, možda bi se ovaj posljednji natpis mogao interpretirati i prevesti na sljedeći način:

**OVO DJELO DALA JE IZRADITI STANA, KĆI
PETRONJE KNEZA ZADRA I (ujedno princepsa
Dalmacije) (Jakić-Cestarić 1974 : 319).**

Mozaik i njegov ikonografski program

Mozaik, prikazi i tekstovi činili su, naravno, domišljenu cjelinu. Prvi po dimenziji slova, najveći natpis ima intonaciju molitve, zaziva Višnjeg Boga koji vlada svim stvorenim i koji u svojoj šaci drži cijeli svijet. Ta kozmološka dimenzija u svezi je s prikazom Krista (Spasitelja), Bogorodice i sv. Ivana Evanđelista. Možda bi se moglo pomisliti da se radilo o ikonografskoj shemi Krista u slavi, kakav je prikazan na fresci u prostoriji prvog kata zvonika samostana sv. Marije u Zadru, zajedno s po jednom figurom sa strane (Petricioli 1968: 75). No, autor skice nije naznačio je li Krist prikazan unutar mandorle; ne spominje ni uobičajene simbole Evanđelista, tako da ne možemo odrediti je li se možda radilo o temi Krista u slavi. Je li Krist bio na Križu s Marijom i sv. Ivanom Evanđelistom sa strane? Na skici se ne spominje prikaz križa. Već je iznesena pretpostavka da se radilo o ikonografskoj shemi Deisis (Petricioli 1990: 208). Zabilješka međutim, spominje sv. Ivana Evanđelista, a ne sv. Ivana Krstitelja koji se prikazuje s Kristom i Bogorodicom u temi Deisis. No, sv. Ivana Krstitelja može zamijeniti sv. Ivan Evanđelist ili pak neki drugi svetac, primjerice sv. Marko u prikazu Deisis u bazilici sv. Marka u Veneciji.⁷ Deisis je tema freske u kaloti južne apside zadarske katedrale sv. Stošije (Fisković

1965: 15; Petricioli 1983: 78). Ta je tema veoma popularna u Zadru na romaničkim zidnim slikarijama. Fisković (1994: 201) navodi više primjera. U dalmatinskom slikarstvu iz doba romanike najpoznatiji je prikaz teme Deisis u župnoj crkvi u Donjem Humcu na Braču (Domančić 1956). Tema Deisis se odnosi na iskanje zagovora, zaštite, spasenja. Na mnogo mlađoj fresci u Gračanici, istina ne u glavnoj apsidi, već na zapadnom zidu narteksa, prikazani su Bogorodica, Ivan Krstitelj i Krist u mandorli iza kojih je mnoštvo anđela; ispod njih su anđeli koji nose križ aludirajući na znamen koji će se pojaviti pred kraj svijeta; iznad njih je pak prikazana šaka Božja u kojoj su duše pravednih (Živković 1989). Inače, tema Deisis javlja se i u kontekstu posljednjeg suda, no uglavnom u pravoslavnoj ikonografiji. Možda je i zadarski mozaik, među ostalim, aludirao i na posljednji sud. Mozaik s pozlaćenim kockicama u glavnoj apsidi Sv. Krševana trebalo bi možda dovesti u kontekst s freskama u samoj crkvi, no one nisu iz istog vremena, a uz to su slabo sačuvane. Nad glavnom apsidom u crkvi sv. Krševana razabire se u ostacima fresaka prizor Kristova preobraženja (Fisković 1994: sl. 4). Među fresko slikarijama na bočnom zidu, a one su po svoj prilici nastale kasnije od mozaika, unutar cjeline koja se tiče Kristovog života, prepoznaje se, izgleda, sačuvana u fragmentima, i reducirana scena Posljednjeg suda zajedno s temom Deisis (Deanović 1957: 113-123). Autor skice bilježi Krista upravo kao Spasitelja. Natpis s luka koji spominje Svevišnjega, njegovu šaku mogao bi također upućivati upravo na eshatološki smisao. Božja ruka često se spominje u Starom zavjetu, ali i u Evanđelju jer je i Kristova ruka svemoćna i sve posjeduje (Leon-Dufour 1988: 1115-1118).

Za nebeski zagovor Spasitelja, Bogorodice i sv. Ivana mnogo je povoda i razloga. To su mogli biti događaji i njihova evokacija poput utemeljenja zadarske nadbiskupije 1154. godine. Natpis na mozaiku međutim spominje nadnevak - godinu Kristovu 1175, mjesec svibanj, četvrti dan istog mjeseca⁸, kad je nadbiskup (Lampridije) posvetio crkvu u slavu sv. Krševana, čiju zaštitu Zadar uživa, parafraziramo natpis, ima tome više od (pet) stoljeća nakon kršćanske ere. Povod je konkretan, posveta nove (romaničke) crkve, koja se svojom monumentalnošću uistinu doima, kako je to zapaženo, poput umanjene katedrale (Petricioli 1990:

⁶ Jakić-Cestarić 1977:319, smatra da treba čitati princeps odnosno principatum (Jakić-Cestarić 1974:319) usp. također Steindorff 1984: 74-75. Autor odbija čitanje slova *p* kao funkcije priora; usp. također Margetić 1996:51.

⁷ Za temu Deisis v. Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb 1985., str. 200-201; usp. također Lexikon der christlichen ikonographie, Erster Band, Rom. . . Wien, 1968. col. 495-498.

⁸ O 4. svibnju kao datumu posvete bazilike i prijenosa tijela sv. Krševana v. J. Kolanović 1983: 66-76; usp. također M. Granić 1990:47.

⁹ Formula *feri iussit* česta je u slučaju kad su dedikanti crkvene osobe; svjetovna lica izražavaju svoju donaciju na manje skroman način. Usp. Delonga 1996:314.

204). Spomenut je na mozaiku i svetac - Krševan kojem su ovaj samostan i njegova crkva od davnine posvećeni. Spomen kneza Petronje i njegove kćerke Stane počinje starom epigrafičkom formulom *hoc opus fieri iussit* tako čestom na ranosrednjovjekovnim natpisima u Dalmaciji.⁹ Uostalom i dvostruka funkcija kneza Zadra i principesa Dalmacije zasniva se na tradiciji ranije bizantske vlasti kad su u XI. stoljeću funkciju priora Zadra i prokonzula Dalmacije obnašali članovi obitelji Madijevaca. Prikaz apostala (Petar i Pavao su u sredini, u osovini apside) s naznakom njihovih imena pridaju cijelom sadržaju apostolsku dimenziju dostojnu metropolitanske crkve. Ovakva scena bolje bi pristajala katedrali sv. Stošije (Anastazija) no postoji značajan povod: posveta crkve. Od kraja XI. stoljeća sveti Krševan potiskuje sv. Anastaziju pa se slavi kao zaštitnik grada čiji se lik konjanika pojavljuje na pečatima, a kasnije i na gradskom grbu. Kao patron spominje se sv. Krševan u ispravi iz godine 1078. : *qui est patronus nostre urbis.* (Stipišić & Šamšalović 1967: 168).¹⁰ Od XII. stoljeća Zadranici slave pobjedu nad Mlečanima koju zahvaljuju pomoći svoga zaštitnika sv. Krševana. (Granić 1990: 43; Petricioli 1986-1987: 159). Crkva i kult sv. Krševana u vezi su s afirmacijom gradskog plemstva koje se od XII. stoljeća identificira s komunalnom vlašću koju ono obnaša. Ranijoj fazi kad gradom dominira biskupova vlast odgovara kult sv. Stošije kojoj je posvećena katedrala. Važnost svečeva kulta potvrđuje i činjenica da je postojao relikvijar njegova prsta na kojem se čitalo ime kralja Kolomana (Bianchi 1887: 149; Granić 1990: 48).

Kako je izgledao mozaik? Znamo da su fondovi bili zlatni; nađene su naime poneke staklene pozlaćene kockice. Odjeljci unutar kojih su bili prikazani apostoli završavali su lukovima, (ne kao na našoj skici), kako je to poznato po crtežima ugljenom koji su svojedobno bili vidljivi na žbuci na kojoj je bio apliciran mozaik.¹¹ Antički i ranokršćanski Zadar je obilovao mozaicima u kućama i crkvama.¹² No, ovaj iz Sv. Krševana, mnogo stoljeća mlađi, bio je po svoj prilici djelo mletačkih majstora, izrađen u duhu bizantskog slikarstva. Možemo si ga predočiti primjerice prema mozaicima iz XII. -XIII. stoljeća sačuvanim u bazilici u Torcellu, gdje su u podanku polukalote glavne apside također prikazani apostoli (Niero sl. 13). Kao analogiju navodi se mozaik iz katedrale u Pisi gdje je u apsidi također prikazana tema Deisis (Fisković 1994:206). Spominju

se, u kontekstu analogija, i mozaici iz crkve San Giusto u Trstu (Petricioli 1990: 208; Fisković 1994: 215, bilj. 70).

Ne moramo ni sumnjati da je mozaik morao biti obilježen jakom bizantskom komponentom; ona je, uostalom, potvrđena u romaničkom slikarstvu Dalmacije. Slikarstvo onodobnog jadranskog kruga, s Venecijom na čelu, bitno je određeno bizantskim crtama (Đurić 1974). One su morale biti razvidne i u Zadru, nekadašnjem glavnom gradu bizantske Dalmacije. U duhu dugih tradicija treba tumačiti i opstojnost liturgije na slavenskom, posebno u kontekstu prijekora s kojima papa Inocent III. godine 1198. kori Zadranke spočitavajući im grčko bogoslužje (Smičiklas 1904:290; Margetić b. g: 65, bilj. 108).¹³

Od mozaika iz Sv. Krševana, od tako važnog spomenika umjetničke i povijesne vrijednosti ostao je tek dijagram sa šturim bilješkama. Neproverene su tvrdnje da su u crkvi sv. Jure na Putalju (K. Sućurac) postojali mozaici na kojima su bili navodno prikazani hrvatski vladari.¹⁴ Propala je bez traga i freska što je prikazivala Posljednji sud u zadarskoj katedrali sv. Stošije, navodno djelo Andrije Meldole Shivonea (Bianchi 1877:63; Ivančević 1983 : 229-243). Dakle, o ključnim djelima iz povijesti slikarstva u Dalmaciji, o mozaiku iz Sv. Krševana i o fresci iz Sv. Stošije znamo tek po škrtim zabilješkama.

Prvi zadarski nadbiskup Lampridije

Nema sumnje, s obzirom na naznačenu godinu 1175., da je natpis na mozaiku spominjao nadbiskupa Lampridija (*Lampredius*) (ne spominje se poslije 1178). Godine 1134. još je klerik: *Lampredius clericus f. Marichne* (Jakić-Cestarić 1974: 315, 301). U kandidaturi za zadarskog biskupa (od 1154.) podupirao ga je knez Petronja kako to opisuje Toma Arhidakon (cap. XX.). Za pastirske vlasti biskupa Lampridija osamostalila se godine 1154. zadarska crkva od nadležstva splitske nadbiskupije. Nadbiskup Lampridije međutim nije se mirio s činjenicom da je njegova zadarska nadbiskupija postala ovisna ne izravno o papi već o gradeškoj (mletačkoj) patrijaršiji, od koje se bezuspješno pokušava otrgnuti, pa se utječe papi i dalje kontaktira sa splitskim nadbiskupom. Godine 1177. došao je u Zadar papa Aleksandar III. dočekan pjesmama na slavenskom (hrvatskom) jeziku. Papu je dočekao i otpratio u Veneciju već ostarijeli nadbiskup Lampridije (Bianchi 1877: 29;

¹⁰ Dalje u tekstu CD I

¹¹ Staklene kockice s pozlaćenim pozadinama bile su dimenzija oko 0,5 cm (Iveković 1931:21)

¹² Ranokršćanski mozaik sačuvan je u sakristiji katedrale. Da li se kod Konstantina Porfirogeneta spomen ranokršćanske zadarske katedrale kao šarene odnosi na mozaike ili na freske? Stokršćanska katedrala bila je sačuvana do u XII. stoljeće kad se iznova, istovremeno sa sv. Krševanom gradi na istom mjestu nova romanička katedrala (Petricioli 1991).

¹³ Smičiklas dalje u tekstu kao CD II

¹⁴ Usp. F. C. A. , Važan prilog starohrvatskoj prošlosti, Hrvatska revija, XII (1940). Prilikom istraživanja crkve nađeni su ostaci ranokršćanskog mozaika i sitnih pozlaćenih, staklenih kockica. Usp. Burić 1997:18. Nisu li možda te sitnije kockice ipak ostaci ranosrednjovjekovnih mozaika?

Strgačić 1964:3 84, bilj. 125). Živio je u burnim vremenima u doba smjena vrhovnih mletačkih i ugarskih vlasti nad Zadrom; dočekao je i vrijeme kad je nad velikim dijelom Hrvatske i Dalmacije uspostavljena vlast cara Emanuela (1165. - 1180.) koji je pokušao povratiti prevlast Bizantskog Carstva na Zapadu. Za bune protiv mletačkih vlasti stavio se Lampridije na čelo pobunjenika. Prema mletačkim izvorima za mletačke vlasti šurovao je s ugarskim kraljem.¹⁵ Mora da je s velikom vještinom i ugledom opstao u prevratnim vremenima, u doba smjena ugarske i mletačke vlasti. No, njegovo životno djelo - ustanovljenje i osamostaljenje zadarske nadbiskupije veoma je dvojbenih rezultata jer je kroz stoljeća zadarska metropolija ostala otrgnuta iz dalmatinske i hrvatske crkvene organizacije.

Lampridije, sin Marihne je Zadrani, koljenović. Ne dolazi na funkciju prvog nadbiskupa netko tko nije bez sigurnog rodbinskog okružja i bez korijena. Rodbinski je povezan sa splitskim knezom Ilijom kojeg spominje kao svog rođaka u pismu 1177. god. u kojem se ispričavao kako zbog navodne spriječenosti ne može prisustvovati crkvenom sinodu u Splitu: *nobilissimo E. comiti, suo carnali consanguineo*. . . (Farlati 1775 IV: 61; CD II: 149; Steindorff 1984: 100). Srednjovjekovno društvo funkcionira po klanovskim, rodbinskim vezama. Toma Arhidakon spominje splitskog nadbiskupa Gaudija, moćnog čovjeka okruženog gomilom rođaka i svojte (Rački 1894:63; Archidiaconus n. d. :179). Splitski nadbiskup Guncel postavio je za biskupa Krbave mladića Saracena koji je bio rodbina kneza Domalda. Za prvog biskupa Hvara u doba Lampridija i kneza Petronje postavlja se Zadrani Martin Manzavinov (*Manzavini* =Volčine ?) (Archidiaconus: 77); naslijedio ga je njegov nećak Nikola, koji će nakon smrti nadbiskupa Lampridija pretendirati na njegovo mjesto. Papa Inocent III. pokušava se 1198. godine suprotstaviti izboru Nikole jer je postavljen "svjetovnom silom" (Margetić 1966: 65). Prema tradiciji, prenesenoj do Tome Arhidakona, nadbiskup Lampridije navodno nije bio ohol, niti je iz ohole krvi potjecao. Gospođa Marihna, majka budućeg nadbiskupa očito je veoma poznata osoba jer je klerik Lampridije predstavljen u službenoj ispravi kao sin Marihne. To ime poznato je i ranije u Zadru. U XI. stoljeću spominje se *Marichina*, kći Bone, unuka suca Madija Sege, redovnica u samostanu sv. Marije.¹⁶ Iznosena je tvrdnja da je biskup Lampridije iz obitelji Galli koja je pak, smatra se, izdanak roda

Madijevaca.¹⁷ Brat biskupa Lampridija naziva se Vitača (*Vitaza*). Inače, krajem XI. i početkom XII. stoljeća ime Vitača i Lampridije nose zadarski priori. To su vjerojatno preci nadbiskupa Lampridija i njegovog brata Vitače koji bi, dakle, potjecali od roda iz kojeg su se birali zadarski priori?¹⁸

Knez Petronja (Petar)

Ime zabilježeno kao Petrana treba čitati kao Petronja. (Jakić-Cestarić 1974: 319; Jakić-Cestarić 1974: 127-129). Knez Petronja (zabilježen je i kao Petar – Petrus) otac Stanin, spomenut na natpisu na mozaiku veoma je značajan zadarski knez iz prve polovice XII. stoljeća (Klaić&Petricioli 1976: 153; Steindorff 1984: 74 i dr.). Petronju, koji je obnašao i službu hvarske kneza, spominje Toma Arhidakon u XX. poglavlju o osnivanju hvarske biskupije (Kovačić 1988: 14). Toma Arhidakon naglašava ulogu kneza Petronje i njegovu podršku Lampridiju u kandidaturi za zadarskog biskupa. U doba Petronje, emancipacijom zadarske nadbiskupije, kojoj su podložne krčka, osorska, rapska i hvarska biskupija, izdvaja se sjeverna Dalmacija, našavši se u sastavu mletačkih posjeda na sjevernom Jadranu. Knez Petronja (zabilježen kao Petar – Petro comitatum Jadere, totiusque Dalmacie principatum feliciter procurante) spominje se godine 1134. u sporu između samostana sv. Marije i sv. Krševana (CD II: 44). Zadarski knez Petronja intervenirao je 1146. godine braneći interes benediktinskog samostana sv. Slivestra na Biševu u sporu s neretljanskim županom Marislavom (CD II: 61). Bilješka o knezu Petronji sačuvana je u predajama samostana sv. Marije pa je zabilježeno da je knez Petronja (presente Petrana comite) prisustvovao svečanostima godine 1145. na dan sv. Krševana i sv. Grgura.¹⁹ Knez Petronja spominje se 1164. godine u svezi s određenjem posjeda samostana sv. Tome u Biogradu (CD II: 100). Vladao je u nestalnim vremenima smjena vrhovnih mletačkih i ugarskih vlasti pa se spominje u vrijeme ranije ugarske vlasti: *cum Petrana comite, qui tunc temporis sub rege ungarico erat* (CD II: 100; Klaić&Petricioli 1976: 163; Steindorff 1984: 80). Sama činjenica da je opstao i u vremenima vrhovne mletačke vlasti pokazuje da Venecija tolerira zatečenog kneza, Zadrani, možda iz razloga što je njena moć tek ograničene naravi jer se još nije dovoljno učvrstila. No to isto ukazuje i na ugled kneza, koljenovića, kojeg valjda nije bilo oportuno ukloniti. U

¹⁵ O razdoblju u doba nadbiskupa Lampridija v. Klaić & Petricioli 1976: 161-167; Brunelli s. d: 342, 343. Brunelli uspoređuje po značaju Lampridija s ranosrednjovjekovnim biskupom Donatom.

¹⁶ CD I, 103; usp. Jakić-Cestarić 1974: 315, 301. Izvjesna gospođa Marihna poklanja 1119. zemlju samostanu sv. Benedikta u Splitu.

¹⁷ *Madius Gallus* spominje se 1075. među uglednim zadarskim građanima; v. CD I, 138. Tvrdnju da je Lampridije navodno iz obitelji Galli iznosi Farlati 1775:56; isto i Brunelli s.d.: 340. Te tvrdnje pobija Cestarić-Jakić 1974:331, bilj. 129; na 332. donosi i rodoslovno stablo.

¹⁸ Tu pretpostavku veoma razložno iznosi Jakić-Cestarić 1977:305.

¹⁹ Usp. rukopis iz XVIII. st. *Desrizione del Monastero*. . . , 46. (Državni arhiv, Zadar, Biblioteka, rukopis 55.)

XII. stoljeću unatoč smjeni vrhovnih vlasti koje su izgleda ipak bile formalne naravi, Zadar je gotovo suveren i samostalan. I kasnije, u vrijeme vrhovne ugarske vlasti, god. 1183. zadarski knez Damjan spominje se također kao knez Zadra i princeps Dalmacije što ukazuje na trajanje starih tradicija kad su zadarski priori bili ujedno prokonzuli Dalmacije (Steindorf 1984: 155; Margetić 1966: 52).

Petronja, otac Stanin, vjerojatno je Zadrarin, hrvatskog roda; njegov brat, koji se spominje 1134. godine, zvao se Bratonja (*Bratona*).²⁰ Je li Petronja imao osim Stane još djece? Kako mu se zvao otac? Među zadarskim odličnicima javlja se 1172. godine izvjesni Martin Petronje: *Martino Petrane filio Petrizio* (CD II: 132). Ukoliko je možda ovaj Martin sin kneza Petronje onda bi otac kneza nosio ime Petrica (*Petrizio*).

Stana, kći kneza Petronje

Ne znamo mnogo toga o Stani. Njen značaj određuje činjenica da je kćerka zadarskog kneza i princepsa Dalmacije. U doba izrade natpisa njen otac je već pokojan jer bi natpis očito bio drugačije intoniran; naime, otac bi morao biti na prvom mjestu. Stana je po svoj prilici Zadranka. Ime Stana veoma je popularno u Zadru, ali i drugdje u Dalmaciji; spominje se primjerice u jednoj splitskoj ispravi iz 1188. godine.: *a cognato meo Madio consensu suae aue Stane*. . . . (ovaj Madije je rođak –*cognatus* – Fuska, sina Dese Manipula; Stana je pak bila žena izvjesnog Madija. . . . *maritus meus Madius*) (CD II: 233).

Izrada mozaika s pozlaćenim kockicama mora da je koštala čitava bogatstva. Stana je veoma značajna, samosvjesna, poduzetna osoba, pa i u slučaju da tek ispunjava raniji očev zavjet. Možemo je usporediti s opaticom Većenjgom iz roda Madijevaca koja početkom

XII. st. u doba kralja Kolomana, uz njegovu pomoć podiže zvonik i uređuje samostan sv. Marije.²¹ Treba spomenuti još jednu zadarsku donatorku – Božnu, no iz ranijeg razdoblja, iz XI. stoljeća: *Ego Bosna uxor iussi fieri*. . . . kako se to čita na relikvijaru sv. Jakova iz Zadarske katedrale na kojem je također spomenuto ime njenog muža (*Chaseus*) (Jakić-Cestarić 1974:305).²²

Je li crkvu sv. Krševana izabrala Stana i kao posljednje počivalište ili je možda završila u samostanu sv. Marije u koji se povlače mnoge obudovjele zadarske plemkinje i od kojih nekoliko njih, uključujući i opatice, kroz stoljeća nose ime Stana.²³ U popisu opatica spominje se tako 1190. godine opatica Stana.²⁴ Opatica Stana je veoma poduzetna; kupuje zemlje, robove (sluge, *servi*) (CD II: 249), prodaje stoku (CD II: 250).

Rod kneza Petronje i njegove kćerke Stane

Koji su bili preci kneza i princepsa Petronje i njegove kćerke Stane? Je su li možda bili od roda Madijevaca koji u X. i XI. stoljeću obnašaju funkciju zadarskih priora zajedno s čašću prokonzula Dalmacije? Ime Petar bilo je rašireno u različitim varijantama među Madijevcima (Maglocime). Katedrala sv. Stošije bila je ranije posvećena sv. Petru pa je razumljivo da je to ime popularno u Zadru. U srednjem vijeku osim katedrale spominju se još crkve sv. Petar Stari i sv. Petar Novi. Na ciboriju na kojem se čita ime prokonzula Grgura ispisan je čitav hvalospjev sv. Petru nebeskom ključonoši.²⁵ U XI. stoljeću kralj Krešimir nosi također ime Petar. Taj kralj kojeg historiografija spominje kao Petra Krešimira IV. veoma je povezan sa Zadrom, uostalom, kao i njegovi preci. Nije li ime Krešimir koje se ponavlja među hrvatskim vladarima X. i XI. stoljeća hrvatski ekvivalent - prijevod imena Chrysogonus u značenju u zlatu rođeni. Ime sveca s takvim značenjem koji je uz to i ratnik, predočavan kao konjanik, sasvim bi pristajalo kraljevima. Ime Petronja, Petraka, Petrinja,

²⁰ CD II., 45; Steindorff 1984:74. Izvjesni Bratonja prezbiter spominje 1106. CD II., 277.

²¹ Na ovu analogiju upozorava Jakić-Cestarić 1974:333. Zasluge Stane podvlači Prelog 1984:46. Bianchi 1877: 302. spominje da su na mozaiku bila naznačena imena i drugih apostola iz čega Fisković 1994:206, izvodi pretpostavke, da bi tako osim Stane i njenog oca bilo navodno više donatora.

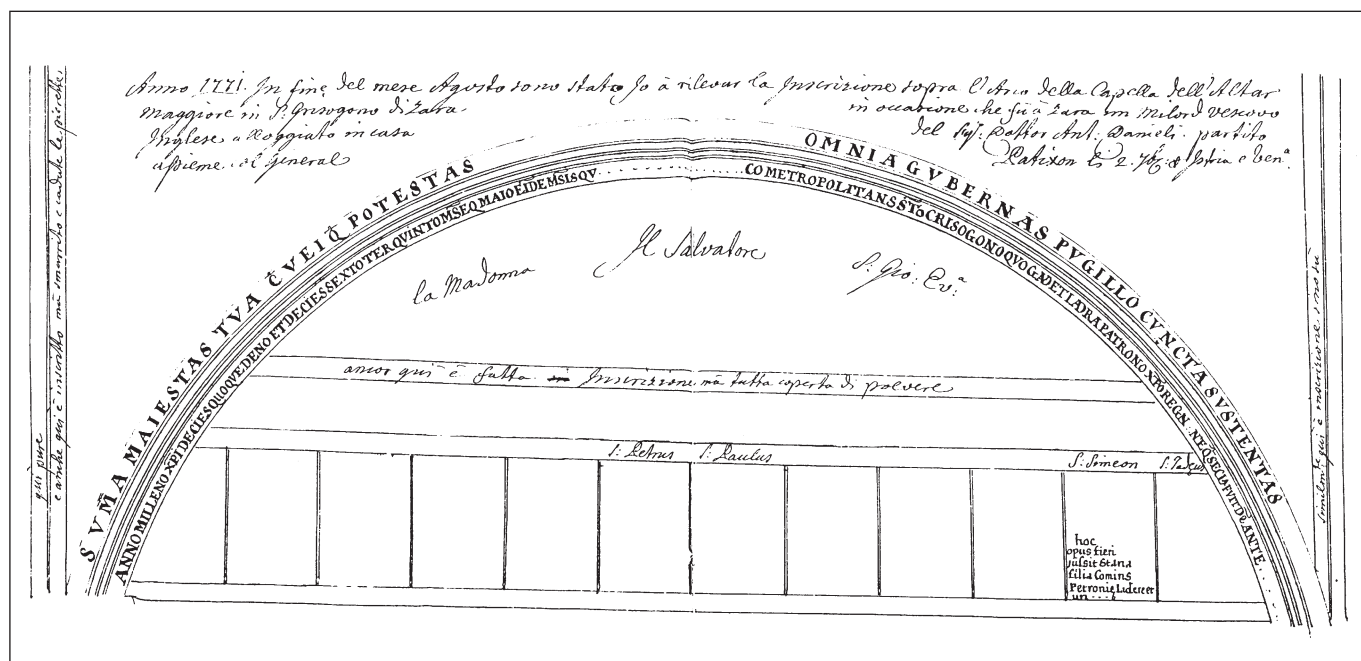
²² Usp. također Sjav zadarskih riznica, Sakralna umjetnost na području Zadarske nadbiskupije od IV. do XVIII. stoljeća, Muzejsko-galerijski centar, Zagreb 1990., 309, ct. br. 64.

²³ Stana je najčešće ime među zadarskim plemkinjama u srednjem vijeku, posebno među redovnicama sv. Marije usp. Jakić-Cestarić 1977:82. U XIII. st. analogije radi spominjemo Stanu, također kćerku Petrovu, koja je imala udjela u vlasništvu nad solanama na Pagu. Njena sestra Brana je kneginja (*comitissa*), žena kneza Petra Krčkog. Njihova sestra Jelena je pak žena splitskog kneza Nikole. Njihova tetka po imenu Dobrača je supruga jednog od najbogatijih Zadrana Koše (Cose) Saladinja. Nećaci Koše Saladinija su pak iz roda Bribirskih. Usp. Zjačić 1279-1308: 48, 86, 88, 89, 212, 225.

²⁴ Usp. također rukopis iz XVIII. st. *Desrizione del Monastero*. . . , 46 . (Državni arhiv, Zadar, Biblioteka, (rukopis 55.). - Prema istom rukopisu (35.) opatica Stana 1199. g. kupuje zemlju za potrebe samostana. O određivanju razdoblja tijekom kojeg je djelovala opatica Stana usp. Novak 1959:209.

²⁵ Tekst i prijevod natpisa s ciborija koji po svoj prilici potječe iz katedrale v. kod Petricioli 1963:251. Usp. također Rapanić 1984:177.

²⁶ Petrinja brat Madija –CD I., 200; Petrinja sin Andrije – v. CD I., 206; Andrija sin biskupa Prestancija – v. CD I., 121; usp. Jakić-Cestarić 1995: 120, 122, i 145.



crtež 1 Skica iz XVIII. stoljeća s opisom mozaika iz samostana sv. Krševana (iz rukopisa u arhivi obitelji Ivčević, sada u Historijskom arhivu u Splitu)

Petrac, Petrica. . . ., hrvatski su oblici imena Petar (Petrus) (Jakić-Cestarić 1974:139). U blizini Zadra od ranog srednjeg vijeka spominje se selo Petrićani (Petrizani). U XIII. stoljeću u Zadru žive obitelji de Petrico i de Petrigna (Jakić-Cestarić 1974: 155). Među Madijevcima tijekom XI. st. javlja se ime Petrinja (Petrina) i Petrica (Petrac). Madije, opat samostana sv. Krševana ima brata Petrinju; oni su sinovi priora Andrije i unuci biskupa Prestancija²⁶; Petrica sin Madija, spominje se među svjedocima (in presentia Petricii filii Madii) u ispravi iz 1076. kojom Lampridije rođak opata Petra ostavlja dobra samostanu sv. Ivana Rogovskog (CD I: 153); Petrinja brat Madija spominje se 1092. godine u ispravi s kojom zadarski prior Drago dosuđuje Veći, kćeri Cike – osnivačice / obnoviteljice samostana sv. Marije, dio njene baštine; jedan od svjedoka pak zove se Brate (CD I: 201). Ime Bratonja nosi u XII. stoljeću, spomenuli smo, brat kneza i princepsa Petrane, otac Stanin. Povezanost kneza Petronje i nadbiskupa Lampridija mogla bi se objasniti i njihovim rodbinskim vezama, ako su možda jedan i drugi od razgranatog roda Madijevaca s kojima su se orodile mnoge patricijske obitelji.

Madijevci su sudbinski povezani sa samostanom sv. Krševana. Prior i prokonzul Majo (Maius) u ispravi iz 986. godine, predaje i poklanja obnovljenom samostanu sv. Krševana sva nepokretna dobra Maju opatu, uz pristanak nasljednika prijašnjih utemeljitelja - Fuska i Andrije (CD I. , 44.-45. 1990: 21-34). Madijevci su utemeljitelji/obnovitelji dvaju najznačajnijih samostana – sv. Krševana i sv. Marije u čijim su se arhivama čuvale darovnice hrvatskih kraljeva i kasnije potvrde ugarsko-hrvatskih kraljeva. U ranosrednjovjekovnoj crkvi sv. Krševana, prije ove postojeće romaničke, posvećene 1175., dizao se ciborij i pružala

oltarna pregrada koju je dao isklesati dostojanstvenik čija se žena zvala Marina (Iveković 1931: 45 i 46). Dakle, postoje i ranije navade da ugledni pojedinci prinose ukrašavanju i opremanju crkve sv. Krševana. Prilikom obnove samostana sv. Krševana prior i prokonzul Majo imali su privolu nasljednika starih utemeljitelja. U XII. stoljeću valjda su još bili moćni Madijevci, potomci Maja. Oni nisu mogli biti izvan igre, njihova prava ne mogu zastariti. Nadbiskupa Lampridija, kneza Petronju i njegovu kćer (redovnicu?) Stanu povezuje tako veliko djelo koje mogu poduzeti tek pojedinci s osjećajem svoje važnosti, pozvanja i obveza koje nameću obiteljske tradicije. U XII. stoljeću, kad se grade nove katedrale kao izraz kolektivne volje i pregnuća čitave komune (u to vrijeme podiže se nova stolnica i u samome Zadru), isticanje pojedinaca, donatorke Stane, kćerke kneza Petronje djeluje pomalo anakrono, u duhu ranosrednjovjekovnih običaja. Obnova, zapravo gradnja i ukrašavanje nove samostanske crkve sv. Krševana u XII. stoljeću upućuje na pretpostavku da su Lampridije, Petronja i Stana možda potomci osnivača, dakle iz razgranatog roda Madijevaca. Lampridije je nadbiskup u doba posvete sv. Krševana i zato je morao biti apostrofiran na natpisu na mozaiku. No, čini nam se značajnijim knez Petronja. On je, naveli smo, podupirao mladog klerika Lampridija u kandidaturi za nadbiskupa. Kao donatorka mozaika, međutim, izričito se spominje njegova kći Stana. Njen bi poduhvat, već smo to naglasili, bio analogan djelima Većenje koja početkom XII. stoljeću nastavlja na tradicijama svoje majke opatice Cike u XI. stoljeću. Uloga Madijevaca nije završila s dolaskom Hrvatske i Dalmacije pod ugarsku vlast. Kralj Koloman u Zadru najviše obdaruje samostan sv. Marije čija je opatica Većenje iz roda Madijevaca. Relacija Cika – Petar Krešimir podsjeća na onu između Većenje

i Kolomana. Nije nam poznato da je Koloman veću pažnju posvetio katedrali. U samostanu sv. Marije na natpisima nekoliko se puta ponavlja kraljevo ime kao da se radi o svojevrsnom, višestrukome utiskivanju biljega. Nije li obdarivanje samostana sv. Marije bila ujedno i Kolomanova počast Većenjegi, potomku obitelji Madijevaca, rodbini hrvatskih kraljeva?

POPIS LITERATURE

- ARCHIDIACONUS
 Bianchi 1877 n. d. Thomas Archidiaconus
 Brunelli s. d. F. Bianchi, *Zara christiana*, Zadar 1877
 V. Brunelli, *Storia della città di Zara dei temi piu remoti sino al MDCCCXV compilata sulle fonti*, Venezia s. d.
- Burić 1997 T. Burić, *Putalj* - katalog izložbe, Split 1997
- Deanović 1957 A. Deanović, Romaničke freske u sv. Krševanu u Zadru, *Peristol* 2, 1957., 113-123.
- Delonga 1996 V. Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split 1996
- Domančić 1956 D. Domančić, Srednjovječna freska u Donjem Humcu na Braču, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10, Split 1956.
- Duplančić 1999 L' "archeologo" don Bariša Ereš. *Corpus inscriptionum Naronitanum-I*, Split, 21-47
- Đurić 1974 V. Đurić, *Vizantijske freske u Jugoslaviji*, 1974
- Farlati 1775 D. Farlati, *Illyricum sacrum*, Tom IV, Venecija 1775
- F. C. A 1940 F. C. A., Važan prilog starohrvatskoj prošlosti, *Hrvatska revija* XII, 1940.
- Fisković 1965 C. Fisković, *Dalmatinske freske*, Zagreb 1965
- Fisković 1994 I. Fisković, Zidno slikarstvo Radovanovog doba u Dalmaciji, *Zbornik Majstor Radovan i njegovo doba*, Trogir 1994., 201-216.
- Granić 1990 M. Granić, O kultu sv. Krševana zadarskog zaštitnika, 1000 godina samostana sv. Krševana u Zadru, Zadar 1990.
- Grgić 1968 Dva nepoznata svetomarijska rukopisa u Budimpešti, *Kulturna baština samostana svete Marije u Zadru*, Zadar 1968.
- Ivančević 1983 R. Ivančević, Meduličeva (?) zadarska freska Posljednjeg suda i Michelangelo, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 2, Split 1983., 229-243.
- Iveković 1931 Ć. Iveković, *Crkva i samostan sv. Krševana u Zadru*, Zadar 1931
- Jakić-Cestarić 1972 V. Jakić-Cestarić, Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 19., Zadar 1972.
- Jakić-Cestarić 1974 V. Jakić-Cestarić, Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosibiotskim procesima u Zadru do kraja XII st., *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 21, Zadar 1974.
- Jakić-Cestarić 1977 V. Jakić-Cestarić, Zadarska ženska imena u XIII st. - odraz i rezultanta predhodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novih doseljenika, *Radovi centra JAZU u Zadru* 24, Zadar 1977.
- Jakić-Cestarić 1995 V. Jakić-Cestarić, Antroponomastički pristup ispravi o darivanju soli i ribolova na o. Vrgadi samostanu sv. Krševana god. 1066/67 i o darivanju zemlje "in Tochina", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, 1995.
- Kečkemet 1993 D. Kečkemet, Neobjavljeni predgovor R. Adama u knjizi o Dioklecijanovoj palači u Splitu, *Prilozi za povijest Dalmacije*, sv. 9, Split 1993., 232-233.
- Klaić&Petricioli 1976 N. Klaić - I. Petricioli, *Povijest Zadra u srednjem vijeku*, Zadar 1976
- Kolanović 1983 J. Kolanović, Liturgijski kodeksi svetokrševanskog opata Deodata Venijera, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, sv. XXIX - XXX, Zadar 1983., 66-76
- Kolega 1985 M. Kolega, Rimska portretna plastika iz zbirke Danieli u Arheološkom muzeju u Zadru, *Diadora* 11, Zadar 1989., 159.
- Kovačić 1988 S. Kovačić, *Splitska metropolija u dvanaestom stoljeću, Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Rijeka - Zagreb 1988 *Lexikon der christlichen ikonographie I*, Rom - Wien 1968. str. 495 - 498.
- Leon-Dufour 1988 X. Leon-Dofour, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb 1988
- Margetić 1995 L. Margetić, O kartularu samostana sv. Krševana, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, sv. 37, 1995, 147-181.
- Margetić 1996 L. Margetić, Međunarodni položaj Zadra u XII st., *RAD HAZU*, knj. 473, 1996.
- Morović 1952 H. Morović, *Jedan nestali izvor za kulturnu povijest grada Zadra*, *Zadarska revija* 1, br. 4., 1952., br. 4.
- Mustać 1990 I. Mustać, *Cartula traditionis ecclesie beati Chrysogoni martiris iz 986. godine*, 1000 godina samostana sv. Krševan u Zadru, Zadar 1990., 21-34.
- Novak 1959 V. Novak, *Zadarski kartular*, Zagreb 1959
- Novak-Telebaković-Pecarski 1962 V. Novak - B. Telebaković - Pecarski, Većenjegin evanđelistar, *Starine* 51, Zagreb 1962., 5-60.
- Perić 1078 I. Perić, *Dalmatinski sabor*, Zadar 1078
- Petricioli 1963 I. Petricioli, Ranosrednjovjekovni natpisi iz Zadra, *Diadora* 2, Zadar 1963., 251.
- Petricioli 1968 I. Petricioli, Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru, *Kulturna baština samostana sv.*

- Marije u Zadru, Zadar 1968.
- Petricioli 1983 I. Petricioli, *Tragom srednjovjekovnih umjetnika*, Zagreb.
- Petricioli 1986-1987 I. Petricioli, Najstariji inventar zadarske katedrale, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 26, Split
- Petricioli 1991 I. Petricioli, Pavimenti musivi paleocristiani della cattedrale di Zara, Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, XXXIX, della Nuova Serie, Trieste 1991, 7-16
- Prelog 1984 N. Prelog, *Romanika*, Zagreb 1984
- Rački 1894 F. Rački, (urednik), *Historia Salonitana*, Zagreb 1894.
- Rapanić 1984 Ž. Rapanić, *Donare et dicare (o darivanju i zavjetovanju u ranom srednjem vijeku)*, Starohrvatska prosvjeta, ser. III., sv. 14, Split 1984.
- Smičiklas 1904 T. Smičiklas, *Codex diplomaticus II*, Zagreb 1904
- Steindorff 1984 L. Steindorff, *Die Dalmatinische Städte im 12. Jhr.*, Köln 1984.
- Stipišić & Šamšalović 1967 J. Stipišić & M. Šamšalović, *Codex diplomaticus*, Zagreb 1967
- Strgačić 1964 A. Strgačić, *Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra*, Zadar - zbornik MH, Zagreb 1964., str. 384.
- Tomić 1997 R. Tomić, *Trogirska slikarska baština*, Zagreb 1997
- Više autora *Sjaj zadarskih riznica, Sakralna umjetnost na području Zadarske nadbiskupije od IV do XVIII. st.*, Muzejsko-galerijski centar, Zagreb 1990.
- Wilkes 1976 J. J. Wilkes, Arthur Evans in the Balkans, 1875 - 81, Bulletin of the Institute of Archaeology 13.
- Zjačić M. THE ZADAR PRINCE PETRONJA AND HIS DAUGHTER STANA
Zjačić, *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo, 1279 - 1308*, Zadar
- Živković 1989 B. Živković, Gračanica, crteži fresaka, Spomenici srpskog slikarstva srednjeg veka 7, Beograd 1989.

Key words: Zadar, monastery of St Chrysogon, mosaic, prince Petronja, Stana, Madi family

The archives of the Ivčević family of Trogir contain a manuscript from the 18th century with the title *Martyria Sti: Grisogoni, et. S: S: taru Agapis, Chionie et Irenis et Transaltones Ejusdem Sti. Grisogoni, et Ste. Anastasie Vid. et M:*¹ The next to last page of the manuscript has a sketch with notes referring to a mosaic located in the apse of the monastery church of St Chrysogon in Zadar. The mosaic from St Chrysogon, destroyed in 1791, was known from an 18th century manuscript (the Fillipi manuscript), which was used by F. Bianchi in his book about the ecclesiastic antiquities of Zadar. The manuscript from the Ivčević family archives records almost identical data. The Fillipi manuscript has been lost in the meantime. The following inscription is noted on the sketch:

**SVM(m)A MAIESTAS TVA C(?)VEIQ(VE) /=
caelique ?/POTESTAS
OMNIA GVBERNAS PVGILLO CVNCTA
SVSTENTAS
ANNO MILLENO CHR(ist)I DECIES QUOQVE
DENO
ET DECIES SEXTO TER QVINTO M(en)SEQ(ve)
MAIO
EI(vs)DEM M(en)SIS QV(arto).
. (epis)CO(pvs) METOPOLITAN(v)S
S(anc)TO CRISOGONO QVO GAVDET IADRA
PATRONO
CHR(ist)O REGN/a/NTE Q(vinque ?) SECLA
FVIT De ANTE. . . .**

Within the arch is a note about the figures depicted in the apse: the Virgin Mary, the Savior, and St John the Evangelist.

A belt follows at the base of the semicircular apse where the Apostles were shown in twelve sections, of

whose names Peter and Paul were mentioned in the center, and at the right hand end (when facing) were St Simon and St James. In the section with the depiction of St Simon, the following inscription was recorded:

**hoc opus fieri jussit Stana filia Comitris Petronie Iadere
et uti (?) ...**

The inscription is different than that recorded by F. Bianchi:

**HOC OPVS FIERI IVSSIT STANA FILIA COMITIS
PETRANA JADER(a)E ET D(almatiae) P(roconsulis).**

The Ivčević manuscript recorded the name of the prince, thus in place of Petrana, Petronie. This manuscript does not record that this prince of Zadar was also proconsul of Dalmatia. It is quite apparent from the conjunction *et* that the inscription must originally have cited another position or title. Documents otherwise show that Petronja was also the prince of Dalmatia.

There is no doubt, considering the cited year of 1175, that the inscription on the mosaic would have mentioned Archbishop Lampredius. He was supported in the candidacy for the bishop of Zadar (from 1154) by Prince Petronja, as is described by Thomas the Archdeacon (ch. XX). The church in Zadar became independent of the jurisdiction of the archdiocese of Split in 1154. Archbishop Lampredius, however, was not satisfied with the fact that his archdiocese of Zadar had become subject not directly to the pope, but rather to the Aquileian (Venetian) patriarchy, from which he unsuccessfully attempted to separate. The hypothesis is suggested that Prince Petronja and Archbishop Lampredius were descendants of the Madi family, related to the Croatian royalty. Members of this family in the 10th and 11th centuries held the offices of prior of Zadar and also proconsul of Dalmatia.

The mosaic with gilded glass cubes probably depicted the subject of the Deisis, in the style of the Adriatic painting of that time which was under the influence of Byzantine art.

Translated by B. Smith-Demo